

Marcin Glicz

Akademia Pomorska w Słupsku

marcin.glicz@apsl.edu.pl

ORCID: 0000-0003-4128-0267

<https://doi.org/10.26881/gsp.2022.1.03>

Wybrane zagadnienia kolizyjnoprawne funkcjonowania międzynarodowych systemów transakcyjnych i rozliczeniowych

Uwagi wprowadzające

Globalizacja rynków finansowych oraz liberalizacja międzynarodowego obrotu gospodarczego stwarza co do zasady nieograniczone możliwości przepływu kapitału i płatności. Inwestorzy, poszukując nowych możliwości inwestowania, zwracają się ku zagranicznym rynkom finansowym, wykorzystując w tym celu infrastrukturę międzynarodowego obrotu instrumentami finansowymi. Skala, zakres i efektywność obrotu wynikają nie tylko z zapewnienia odpowiedniego otoczenia organizacyjnego, ale również uwarunkowane są standaryzacją stosunków prawnych obrotu. Mimo że transakcje międzynarodowe stanowią stały element globalnego rynku finansowego, to regulacje prawne w tym zakresie nie są wolne od problemów interpretacyjnych dotyczących wskazywania prawa właściwego. Transakcje międzynarodowego obrotu finansowego w swojej złożoności wymagają zastosowania odpowiedniej – dla zachowania efektywności i szybkości obrotu – infrastruktury. Infrastruktura ta zbudowana jest na wielu elementach pośredniczących, a jej zorganizowanie przybiera postać systemów, wśród których wyróżnia się systemy transakcyjne oraz systemy płatności i rozrachunku instrumentów finansowych. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie problematyki wskazywania prawa właściwego dla tych stosunków prawnych, które towarzyszą obrotowi w ramach międzynarodowych systemów transakcyjnych i systemów rozliczeń.

Systemy transakcyjne w unijnym prawie kolizyjnym

Eliminowaniu stanu niepewności w zakresie obowiązywania prawa właściwego dla stosunków międzynarodowego obrotu finansowego ma służyć powszechne zastosowanie łącznika subiektywnego w postaci wyboru prawa. Jak podkreśla się w doktrynie,

wybór prawa stanowi najpewniejszy instrument uzyskania przez strony stosunku zobowiązaniowego stanu pewności co do właściwości konkretnego porządku prawnego¹. Pewność ta jest niezbędną, by określić wzajemne prawa i obowiązki podmiotów międzynarodowego obrotu finansowego, skuteczność nabycia instrumentów finansowych, a tym samym – prawidłowość i efektywność przebiegu transakcji. Mimo powszechności stosowania łączników subiektywnych, które pozwalają dostosować rozstrzygnięcie do potrzeb efektywności obrotu, wskazanie prawa właściwego może następować także na podstawie kryteriów o charakterze obiektywnym, niezależnych od woli stron. Kryteria te mają postać, najogólniej rzecz ujmując, systemów transakcyjnych lub systemów płatności i rozrachunku.

Przepisy rozporządzenia Rzym I² zawierają normy kolizyjne odnoszące się do systemów dotyczących instrumentów finansowych, ale pośrednio nawiązują także do innych systemów dokonywania transakcji w międzynarodowym obrocie finansowym. W pierwszym przypadku w rozporządzeniu Rzym I przewiduje się dwie normy kolizyjne. Pierwsza z nich stanowi, że w zakresie, w jakim nie dokonano wyboru prawa właściwego dla umowy (zgodnie z art. 3 rozporządzenia Rzym I), stosownie do art. 4 ust. 1 lit. h rozporządzenia Rzym I, umowa zawarta w ramach wielostronnego systemu, który kojarzy lub ułatwia kojarzenie wielu transakcji kupna i sprzedaży instrumentów finansowych w rozumieniu definicji z art. 4 ust. 1 pkt 17 dyrektywy 2004/39/WE³, zgodnie z regułami innymi niż uznaniowe, i który podlega jednemu prawu, podlega temu właśnie prawu; druga zaś – wyłącza ogólny reżim wskazywania prawa właściwego dla umów konsumenckich, przyjmując, że nie stosuje się do umów zawartych w ramach systemu objętego zakresem zastosowania art. 4 ust. 1 lit. h (art. 6 ust. 4 lit e rozporządzenia Rzym I⁴). Poza powyższymi regułami kolizyjnymi, motyw 31 rozporządzenia Rzym I stanowi, że przepisy rozporządzenia nie powinny naruszać działania formalnego porozumienia wskazanego jako system na podstawie art. 2 lit. a dyrektywy

¹ Zob. M. Świerczyński [w:] *System prawa prywatnego. Prawo prywatne międzynarodowe*, t. 20A, red. M. Pazdan, Warszawa 2014, s. 243.

² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz. Urz. UE L 177, s. 1; dalej: rozporządzenie Rzym I).

³ Dyrektywa 2004/39/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie rynków instrumentów finansowych zmieniająca dyrektywę Rady 85/611/EWG i 93/6/EWG i dyrektywę 2000/12/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 93/22/EWG (Dz. Urz. UE L 145, s. 1 ze zm, dalej: dyrektywa MiFID I) (uchylona z dniem 2 stycznia 2018 r. przez dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/65/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie rynków instrumentów finansowych oraz zmieniająca dyrektywę 2002/92/WE i dyrektywę 2011/61/UE) (Dz. Urz. UE L 137, s. 349; dalej: dyrektywa MiFID II).

⁴ Reżim prawny ochrony konsumenta opiera się na założeniu o konieczności zapewnienia ochrony podmiotowi słabszemu, zob. M. Jagielska [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20B, red. M. Pazdan, Warszawa 2014, s. 283. Wyłączenie to jest uzasadnione koniecznością zapewnienia jednolitości rozstrzygnięcia w zakresie prawa właściwego, które ma kluczowe znaczenie dla prawidłowości mechanizmów obrotu na międzynarodowym rynku finansowym, zob. M. Glicz [w:] *System prawa handlowego*, t. 4, red. M. Stec, Warszawa 2016, s. 1621.

98/26/WE⁵. Poza powyższymi regulacjami, normy kolizyjne dotyczące systemów znajdują się również w rozporządzeniu 2015/848 w sprawie postępowania upadłościowego⁶. Stosownie do art. 12 tego rozporządzenia, skutki postępowania upadłościowego co do praw i obowiązków uczestników systemu płatności lub rozrachunku albo rynku finansowego podlegają wyłącznie prawu państwa członkowskiego, właściwemu dla danego systemu lub rynku.

Prawo właściwe dla systemów transakcyjnych instrumentów finansowych

Poszukiwanie prawa właściwego dla systemu wielostronnego należy poprzedzić uwagą natury ogólnej. Samo uczestnictwo w systemie, które ma umożliwić dokonywanie transakcji instrumentami finansowymi, opiera się na stosunkach kontraktowych między użytkownikami a operatorem systemu⁷. Ustalenie prawa właściwego dla takich stosunków, o ile nie jest przedmiotem wyboru dokonanego przez strony, następuje na podstawie ogólnych reguł kolizyjnych określonych w rozporządzeniu Rzym I. Mając na względzie charakter funkcjonowania systemu oraz jego cele, umowę o uczestnictwo w takim systemie należy zakwalifikować jako umowę o świadczenie usług. Za taką kwalifikacją przemawia chociażby katalog usług wymieniony w załączniku I sekcja A do dyrektywy MIFID II⁸, gdzie prowadzenie wielostronnej platformy obrotu (pkt 8) oraz zorganizowanej platformy obrotu (pkt 9) należy do kategorii usług inwestycyjnych i działalności inwestycyjnej. Stosownie do art. 4 ust. 1 lit. b rozporządzenia Rzym I w zakresie, w jakim nie dokonano wyboru prawa właściwego, umowa o świadczenie usług podlega prawu państwa, w którym usługodawca ma miejsce zwykłego pobytu, a zatem właściwe jest prawo miejsca siedziby operatora systemu⁹.

Odrębnym zagadnieniem jest natomiast poszukiwanie prawa właściwego dla samego wielostronnego systemu. Kryterium systemu stanowi bowiem element norm kolizyjnych zawartych w art. 4 ust. 1 lit. h oraz art. 6 ust. 4 lit. e rozporządzenia Rzym I. System wielostronny w rozumieniu przepisów rozporządzenia Rzym I jest rozwiązaniem organizacyjnym, którego konstrukcja opiera się na następujących elementach:

⁵ Dyrektywa 98/26/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 maja 1998 r. w sprawie zamknięcia rozliczeń w systemach płatności i rozrachunku papierów wartościowych (Dz. Urz. UE L 166, s. 45; dalej: dyrektywa 98/26/WE).

⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego (Dz. Urz. UE L 141, s. 19).

⁷ Zob. M. Glicz [w:] *System prawa handlowego...*, s. 1617.

⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/65/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie rynków instrumentów finansowych oraz zmieniająca dyrektywę 2002/92/WE i dyrektywę 2011/61/UE (Dz. Urz. UE L 173, s. 349).

⁹ Stosownie do art. 19 rozporządzenia Rzym I, za miejsce zwykłego pobytu spółek i innych podmiotów posiadających osobowość prawną lub jej nieposiadających, uznaje się miejsce siedziby ich głównego organu zarządzającego. Na temat siedziby por. A. Wowerka [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A, red. M. Pazdan, Warszawa 2014, s. 636.

jest systemem, ma cechę wielostronności, jego funkcją jest kojarzenie lub ułatwianie kojarzenia wielu transakcji kupna i sprzedaży instrumentów finansowych, kojarzenie to odbywa się zgodnie z regułami innymi niż uznaniowe oraz system ten podlega jednemu prawu. Miarodajność obiektywnego kryterium dla wskazywania prawa właściwego sprzyja niewątpliwie zagwarantowaniu bezpieczeństwa międzynarodowego obrotu instrumentami finansowymi. W przypadku gdy nie dokonano wyboru prawa, kryterium systemu, z uwagi na swoją neutralność i stosunkowo łatwą identyfikację przez uczestników obrotu, pozwala wskazać prawo właściwe dla umów zawieranych w jego ramach.

Przepisy rozporządzenia Rzym I nie wyjaśniają samego pojęcia „system”, ograniczając się jedynie do stwierdzenia w motywie 18, że systemy są miejscem, w których dokonywana jest transakcja. Pod względem kwalifikacyjnym system należy zatem traktować jako zorganizowane miejsce koncentracji popytu i podaży instrumentów finansowych, czyli miejsce, w którym dochodzi do realizacji podstawowej funkcji obrotu, a zatem – do zawarcia transakcji, której skutkiem będzie transgraniczne przeniesienie instrumentów finansowych. Dodatkowych argumentów ukierunkowujących sposób interpretacji pojęcia „system” dostarczają postanowienia dyrektyw w sprawie rynków instrumentów finansowych, i to zarówno dyrektywy MiFID I, jak i MiFID II. Zgodnie z art. 4 pkt 19 MiFID II, system wielostronny jest systemem lub platformą. Pojęcie systemu było natomiast zdefiniowane w motywie 6 dyrektywy MiFID I, zgodnie z którym „system” obejmuje wszystkie rynki złożone z zespołu reguł i platformy obrotu oraz rynki, które funkcjonują wyłącznie na podstawie zbioru reguł. Pomocne w dokonywaniu zabiegów kwalifikacyjnych w zakresie systemu mogą być także wyjaśnienia zawarte w motywie 7 rozporządzenia MiFIR¹⁰, zgodnie z którym „system” oznacza wszystkie rynki obejmujące zbiór zasad oraz platformę obrotu, jak również rynki funkcjonujące jedynie na podstawie zbioru zasad. Dla przyjęcia istnienia systemu nie jest zatem wymagane istnienie platformy obrotu, aczkolwiek zasadne jest istnienie takich powiązań, które wykluczają dokonywanie transakcji w stosunkach dwustronnych. System z punktu widzenia funkcjonalnego powinien stanowić miejsce koncentracji dla wielości stosunków prawnych wymiany, urzeczywistniając w ten sposób główny cel międzynarodowego obrotu finansowego. Pod względem faktycznym, system z kolei należy traktować jako zorganizowane otoczenie, o charakterze ramowym, w którym dochodzi do koncentracji stosunków wymiany. Ramy tej wymiany nie muszą być jednolite, mogą wykazywać zróżnicowanie pod względem ingerencji regulacyjnej w mechanizmy przebiegu transakcji. System jest zatem miejscem koncentracji stosunków kontraktowych, na podstawie których dochodzi do przeniesienia instrumentów finansowych między jego uczestnikami¹¹.

¹⁰ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 600/2014 z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie rynków instrumentów finansowych oraz zmieniające rozporządzenie (EU) nr 648/2012 (Dz. Urz. UE L 173, s. 84; dalej: rozporządzenie MiFIR). Tożsama definicja systemu była zawarta w motywie 6 dyrektywy MiFID I, zgodnie z którym „system” obejmuje wszystkie rynki złożone z zespołu reguł i platformy obrotu oraz rynki, które funkcjonują wyłącznie na podstawie zbioru reguł.

¹¹ Por. M. Glicz [w:] *System prawa handlowego...*, s. 1617.

Przy wykładni pojęcia wielostronności jako elementu konstrukcyjnego systemu posiłkować się należy przepisami dyrektywy MiFID II. Stosownie do definicji zawartej w art. 4 pkt 19 dyrektywy MiFID II, system wielostronny oznacza każdy system lub platformę, w ramach której umożliwia się interakcję w systemie wielu deklaracji gotowości zakupu i sprzedaży instrumentów finansowych przez osoby trzecie. Dodatkowo, w regulacjach dyrektywy MiFID II uznaje się za systemy wielostronne – rynek regulowany, wielostronną platformę obrotu (MTF) lub zorganizowaną platformę obrotu (OTF). Kryterium wielostronności nie spełniają systemy dwustronne, w ramach których firma inwestycyjna zawiera każdą transakcję na własny rachunek, nawet jako nieponoszący ryzyka kontrahent znajdujący się między nabywcą a zbywcą. Kontrahent centralny staje się kupującym dla uczestnika systemu sprzedającego oraz sprzedającym dla uczestnika kupującego. W ramach rynków regulowanych i wielostronnych platform obrotu wyłącza się również dopuszczalność realizacji zleceń klientów przy udziale kapitału własnego, na rzecz zaangażowania podmiotu pełniącego funkcję kontrahenta centralnego.

Kolejnym kryterium charakterystyki systemu, o którym mowa w art. 4 ust. 1 lit. h rozporządzenia Rzym I, jest funkcja kojarzenia lub ułatwienia kojarzenia wielu transakcji kupna i sprzedaży instrumentów finansowych. W istocie nie chodzi jednak o samo kojarzenie transakcji, bo dokonanie transakcji jest dopiero skutkiem działania systemu, ale o kojarzenie lub ułatwienie kojarzenia wielu deklaracji gotowości zakupu i sprzedaży instrumentów finansowych przez osoby trzecie¹². Natomiast przy wykładni pojęć „deklaracje gotowości kupna i sprzedaży” można posiłkować się treścią motywu 7 rozporządzenia MiFIR, który wskazuje, że są to, rozumiane w szerokim sensie, zlecenia, kwotowania i deklaracje zainteresowania. System pełni zatem funkcję połączenia deklaracji strony popytowej, zainteresowanej nabyciem instrumentu finansowego, i podażowej, która zamierza dokonać jego zbycia. Kojarzenie deklaracji nabycia lub zbycia instrumentów finansowych w systemie wielostronnym pozwala zrealizować podstawową funkcję rynku, czyli stałego zaangażowania strony podażowej i popytowej w warunkach szerokiej dostępności ofert zbycia i nabycia, szybkości i łatwości zawarcia umowy oraz wykonania transakcji, której skutkiem jest przeniesienie instrumentu finansowego. System wielostronny gwarantuje zatem prawidłowy przebieg procesu wymiany instrumentów finansowych zachodzących między stroną podażową a popytową, powodując połączenie zleceń odnoszących się do poszczególnych instrumentów finansowych. Przebieg tej wymiany oraz wykonanie transakcji następuje na warunkach określonych w systemie.

Istotnym wymogiem przebiegu kojarzenia deklaracji jest to, aby odbywało się ono zgodnie z regułami innymi niż uznaniowe. Również w tym przypadku pomocne w wyjaśnieniu tego kryterium są regulacje rozporządzenia MiFIR. Zgodnie z pkt 7

¹² W innych wersjach językowych rozporządzenia kryterium to ujęte jest jako kojarzenie deklaracji zainteresowania kupnem lub zbyciem instrumentów finansowych (*buying and selling interests in financial instruments*). Pojęcie to jest jednolicie stosowane w pozostałych aktach prawa wtórnego dotyczących rynku instrumentów finansowych (art. 4 pkt 21–23 dyrektywy MiFID II).

rozporządzenia MiFIR, określenie „nieuznaniowe zasady” oznacza zasady, które nie pozostawiają regulowanemu rynkowi ani operatorowi rynku, ani firmie inwestycyjnej prowadzącej wielostronne platformy obrotu żadnej swobody w zakresie sposobu wzajemnych interakcji między deklaracjami gotowości. Zgodnie z wymogami definicji, deklaracje gotowości powinny być kojarzone w taki sposób, aby doprowadzić do zawarcia umowy, co dzieje się, gdy realizacja ma miejsce zgodnie z zasadami działania systemu lub na podstawie protokołów systemu bądź wewnętrznych procedur operacyjnych. Za pomocą tego kryterium zapewnia się równe traktowanie uczestników systemu, ich zleceń oraz zwartych między nimi w ramach systemu umów. Standaryzacja jest bowiem jednym z najważniejszych elementów wielości i powtarzalności stosunków obrotu.

Ostatnim kryterium odnoszącym się do systemu wielostronnego jest podleganie tylko jednemu prawu. Przepis art. 4 ust. 1 lit h rozporządzenia Rzym I wymaga, aby wielostronny system ułatwiał kojarzenie wielu transakcji kupna i sprzedaży instrumentów finansowych, zgodnie z regułami innymi niż uznaniowe, oraz podlegał jednemu prawu. Przesłanka podlegania jednemu prawu dotyczy samego systemu wielostronnego, zaś prawo to jest wskazywane przez normę kolizyjną jako właściwe dla umów zawartych w jego ramach. Kluczowe jest zatem ustalenie prawa samego systemu. Brak ustalenia prawa dla systemu obrotu uniemożliwia zastosowanie normy kolizyjnej z art. 4 ust. 1 lit. h rozporządzenia Rzym I. Kwestia ta może się wydawać jednak o tyle problematyczna, że łącznikiem dla powiązania jest kryterium, którego wskazanie ma dopiero być przedmiotem ustalenia. Istotne znaczenie ma w tym kontekście czynnik zorganizowania systemu, czyli umiejscowienia jego infrastruktury. Biorąc pod uwagę okoliczność, że współczesne systemy obrotu instrumentami finansowymi mają w zasadzie wyłącznie postać elektroniczną, a nawet prowadzą obrót w trybie algorytmicznym, ustalenie miejsca położenia takiego systemu może być znacznie utrudnione¹³. Pomocniczo należy postulować w tym zakresie powołanie się na miarodajność prawa państwa, które sprawuje nadzór nad systemem. Właściwość prawa państwa sprawującego nadzór nad systemem uzasadniona jest istnieniem ścisłego powiązania z miejscem koncentracji stosunków obrotu. Dodatkowo ma ona związek z obowiązywaniem przepisów publicznoprawnych lub przepisów wymuszających swoje zastosowanie¹⁴. Relewantność takiego łącznika wynika z intensywności powiązania systemu z państwem, którego organy sprawują nadzór nad systemem¹⁵. Przepisy administracyjnoprawne mają charakter organizacyjny, tworzą zbiór zasad określających podmiotowe i przedmiotowe warunki dokonywania obrotu przy jednoczesnym zapewnieniu

¹³ Podobnie jak ustalenie miejsca położenia rachunku, na którym zapisane są instrumenty finansowe, por. M. Glicz [w:] *System prawa handlowego...*, s. 1618.

¹⁴ Por. M. Glicz, *Przepisy wymuszające swoją właściwość w międzynarodowym obrocie papierami wartościowymi*, GSP 2016, t. 36, s. 156; M. Mataczyński, *Prawo właściwe dla odpowiedzialności odszkodowawczej za naruszenie obowiązków nabywców znacznych pakietów akcji i inne delikty prawa rynku kapitałowego* [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczobut, Warszawa 2013, s. 164.

¹⁵ Por. M. Świerczyński [w:] *System prawa prywatnego...*, Warszawa 2014, s. 211.

bezpieczeństwa, głównie przez środki nadzoru administracyjnego. Ponadto, stosunki cywilnoprawne obrotu w znacznej mierze stanowią przedmiot ingerencji publicznoprawnej ze strony organów administracji, które z reguły są łatwo identyfikowalne przez uczestników obrotu.

Prawo właściwe dla systemów rozliczeniowych

O ile prawo prywatne międzynarodowe zawiera normy wskazujące prawo właściwe dla stosunków międzynarodowego obrotu instrumentami finansowymi, o tyle dla międzynarodowych transferów pieniężnych nie zostały przewidziane żadne szczególne normy kolizyjne. Wynika to z faktu, że w stosunkach międzynarodowego obrotu finansowego podstawowe znaczenie mają regulacje umowne, które określają przebieg czynności realizowanych w celu przekazania środków pieniężnych między bankami i ich klientami oraz określają wzajemne zobowiązania i należności pomiędzy instytucjami pośredniczącymi, wynikające z tytułu wzajemnego uczestnictwa w międzynarodowych transferach pieniężnych. Ustalenie prawa właściwego następuje zatem na podstawie ogólnych norm rozporządzenia Rzym I. Podstawową regułą obowiązującą w tym zakresie jest zasada autonomii woli stron, która analogicznie jak w przypadku międzynarodowych transferów kapitałowych najpełniej gwarantuje ustalenie prawa właściwego. Strony mogą co do zasady wybrać prawo zgodnie z art. 3 rozporządzenia Rzym I. Łącznik subiektywny jest najczęściej spotykany w regulaminach banków obowiązujących indywidualnych klientów. Wobec braku wyboru prawa podstawą ustalenia prawa właściwego jest art. 4 ust. 1 lit. b rozporządzenia Rzym I, ze względu na kwalifikacje dokonania transferu środków pieniężnych jako usługi, czyli właściwości miejsca siedziby banku przyjmującego zlecenie transferu. Łącznik ten bazuje na relacji podmiotu zlecającego usługę oraz banku. W międzynarodowych transferach pieniężnych z uwagi na powiązania międzybankowe trudno jest ustalić charakter usługi, a nawet świadczenie charakterystyczne, które jest przedmiotem stosunku prawnego¹⁶. Ponadto, nie jest możliwe, aby każdy z banków utrzymywał indywidualne stosunki współpracy z poszczególnymi bankami obcymi w celu dokonywania rozliczeń w określonej walucie. Utrzymywanie indywidualnych stosunków takiej współpracy byłoby wysoce nieefektywne, dlatego jeżeli ma miejsce, to najczęściej ogranicza się do kilku banków działających na wybranych rynkach finansowych.

Rozwiązaniu problemów związanych z międzynarodowymi rozliczeniami pieniężnymi mają służyć tzw. bankowe stosunki korespondenckie, które mają charakter dwustronny¹⁷. W modelu korespondenckim transakcje rozliczane są indywidualnie między podmiotami, które pozostają w stosunkach współpracy rozliczeniowej. Poza stosunka-

¹⁶ Dodatkowo należy mieć na względzie okoliczność, że korzystającym z usługi może być konsument, stąd w rachubę wchodzi norma kolizyjna z art. 6 ust. 4 lit e rozporządzenia Rzym I.

¹⁷ A. Stańczyk, *Bankowa obsługa transakcji handlu zagranicznego* (w:) *Rozliczenia w praktyce handlu zagranicznego*, red. D. Marciniak-Neider, A. Stańczyk, Warszawa 2017, s. 22.

mi korespondenckimi, w celu ułatwienia międzynarodowego obrotu płatniczego, zostały utworzone dodatkowo zcentralizowane systemy rozliczeniowe, które przejmują funkcję przetwarzania i rozliczenia zleconych transakcji międzynarodowych. W ten sposób dwustronne stosunki korespondenckie między bankami zostają w stosunkach międzynarodowych zastąpione systemami, z których usług korzystają poszczególne banki. Dodatkowo systemy rozliczeniowe pełnią funkcję rozrachunkową. Systemy rozliczeniowe nie funkcjonują według jednolitego modelu. Rozróżnia się systemy rozliczeń brutto i netto. W systemach rozliczeniowych brutto (*real time gross settlement* – RTGS) zlecenia przetwarzane i księgowane pojedynczo w czasie rzeczywistym oraz ostateczna realizacja złożonego zlecenia w postaci transferu środków dokonuje się niezwłocznie, a także jest bezwarunkowa i nieodwołalna¹⁸. W systemach netto dokonuje się natomiast kompensaty, czyli przekształcenia – dla każdego uczestnika – w jedno zobowiązanie netto lub jedną należność netto wzajemnych zobowiązań i należności wynikających z przekazywanych pomiędzy uczestnikami zleceń rozrachunku.

Przepisy rozporządzenia Rzym I, inaczej niż w przypadku systemów transakcyjnych instrumentów finansowych, nie zawierają szczególnych regulacji odnoszących się do systemów płatności. Jedynie motyw 31 rozporządzenia Rzym I zawiera ogólne postanowienie, że przepisy rozporządzenia nie powinny naruszać działania formalnego porozumienia wskazanego jako system na podstawie art. 2 lit. a dyrektywy 98/26/WE. Należy w tym miejscu zauważyć, że z przywołanego motywu nie wynika wprost, iż przepisów rozporządzenia Rzym I nie stosuje się w ogóle do systemów płatności i rozrachunku, ale jedynie – że przepisy rozporządzenia nie mogą naruszać formalnego porozumienia wskazanego jako system. W konsekwencji, rozporządzenie Rzym I znajdzie zastosowanie do rozstrzygnięcia kolizji powstających na tle stosunków prawnych w ramach systemu.

Jak wynika z motywu 3 dyrektywy 98/26/WE, celem harmonizacji prawa w tym zakresie jest przyczynienie się do sprawnego i efektywnego – pod względem kosztów funkcjonowania – porozumień w zakresie rozrachunku płatności transgranicznych i papierów wartościowych w ramach Unii Europejskiej. Zgodnie z art. 2 dyrektywy 98/26/WE, system oznacza formalne porozumienie pomiędzy trzema lub więcej uczestnikami, nie wliczając w to agenta rozrachunkowego, partnera centralnego, izby rozliczeniowej, uczestnika pośredniego (jeżeli tacy występują), oraz w którym obowiązują wspólne zasady i jednolite ustalenia służące realizacji zleceń transferu pomiędzy uczestnikami, podlegające wybranemu przez uczestników prawu państwa członkowskiego. Przepis ten stanowi jednocześnie, że uczestnicy mogą wybrać prawo tylko takiego państwa członkowskiego, w którym co najmniej jeden z nich ma swoją siedzibę główną. Dodatkowym kryterium określenia systemu jest wymóg, aby porozumienie nie naruszało innych, bardziej restrykcyjnych, powszechnie obowiązujących warunków ustanowionych przez prawo krajowe, wskazane jako system i zgłoszone Komisji

¹⁸ Systemem rozliczeniowym brutto jest np. system TARGET2, składający się z krajowych komponentów prowadzonych przez poszczególne banki centralne Unii Europejskiej na jednolitej wspólnej platformie.

Europejskiej przez państwo członkowskie, którego prawo jest stosowane po zaakceptowaniu przez nie zasad funkcjonowania tego systemu. Pojęcie formalnego porozumienia wskazuje na obligacyjne podstawy funkcjonowania i organizacji systemu oraz warunków uczestnictwa w nim. Sama dyrektywa nie zawiera w tym zakresie regulacji kolizyjnej, ale wskazuje na możliwość dokonania wyboru prawa dla systemu¹⁹. Wybór ten obejmuje prawo właściwe dla umów przystąpienia do systemu. Mimo że zdecydowana większość międzynarodowych systemów rozliczeniowych działa na podstawie regulacji zawierających stosowne rozstrzygnięcia kolizyjnoprawne w postaci wyboru prawa²⁰, to w przypadku braku takiego wyboru, prawa właściwego należałoby poszukiwać na podstawie normy kolizyjnej z art. 4 ust. 1 lit b rozporządzenia Rzym I, która wskazałaby prawo miejsca siedziby podmiotu prowadzącego system. Wynika to z kwalifikacji rozliczenia jako usługi świadczonej dla poszczególnych uczestników systemu²¹.

Nieco inaczej przedstawia się problem wskazywania prawa właściwego dla stosunków obligacyjnych między uczestnikami systemu w sytuacji, gdy nie dokonano wyboru prawa. Prawo właściwe dla stosunków między uczestnikami systemu rozliczeniowego należy ustalać na podstawie przepisu art. 4 ust. 4 rozporządzenia Rzym I, stosownie do którego – jeżeli nie można ustalić prawa właściwego zgodnie z art. 4 ust. 1 lub ust. 2 rozporządzenia Rzym I, umowa podlega prawu państwa, z którym wykazuje najściślejszy związek. Zastosowanie kryterium najściślejszego związku prowadzi do właściwości prawa państwa, w którym umiejscowiony jest system rozliczeniowy. Zobowiązania wynikające ze stosunków obligacyjnych między uczestnikami wynikają bowiem i są realizowane w ramach systemu rozliczeniowego. Dlatego nie wydaje się słuszne stosowanie norm kolizyjnych dla świadczenia usług czy normy z art. 4 ust. 1 lit. h rozporządzenia Rzym I, która znajduje zastosowanie tylko do transakcji obejmujących instrumenty finansowe, czy też normy z art. 4 ust. 2 rozporządzenia Rzym I,

¹⁹ Należy zwrócić uwagę, że w przepisie art. 1 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. o ostateczności rozrachunku w systemach płatności i systemach rozrachunku papierów wartościowych oraz zasadach nadzoru nad tymi systemami (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 212 ze zm.), uznaje się za systemy płatności i systemy rozrachunku papierów wartościowych podlegające prawu polskiemu prawne powiązania pomiędzy co najmniej trzema instytucjami, w ramach których obowiązują wspólne dla tych uczestników zasady przeprowadzania rozliczeń lub realizacji ich zleceń rozrachunku.

²⁰ W przypadku niektórych fragmentów funkcjonowania systemu rozliczeń, może dochodzić do wskazania prawa właściwego na podstawie kryteriów obiektywnych, niezależnych od woli stron, jak ma to miejsce np. w przypadku art. 27 ust. 3, Wytycznych Europejskiego Banku Centralnego z dnia 26 kwietnia 2007 r. w sprawie Transeuropejskiego Zautomatyzowanego Błyskawicznego Systemu Rozrachunku Brutto W Czasie Rzeczywistym (TARGET2) (EBC/2007/2) (Dz. Urz. UE L 237, s. 1 ze zm.), który stanowi, że w przypadku sporów dotyczących płatności pomiędzy systemami będącymi komponentami TARGET2 uzupełniająco stosuje się prawo państwa członkowskiego, w którym ma siedzibę bank centralny eurosystemu odbiorcy płatności, o ile nie jest ono sprzeczne z niniejszymi wytycznymi.

²¹ Dla systemu rozliczeniowego EURO1, prowadzonego przez spółkę z siedzibą we Francji, właściwe byłoby zatem prawo francuskie. Statut spółki ABE CLEARING A *Société par Actions Simplifiée à Capital Variable* (art. 40), która prowadzi system, wskazuje jako prawo właściwe prawo francuskie, natomiast reguły operacyjne funkcjonowania systemu oraz prawa i obowiązki związane z uczestnictwem w nim podlegają prawu niemieckiemu.

bowiem trudno wskazać w stosunkach umownych, która ze stron spełnia świadczenie charakterystyczne. Ustalenie świadczenia charakterystycznego jest bowiem warunkiem zastosowania art. 4 ust. 2 rozporządzenia Rzym I²².

Podsumowanie

Międzynarodowy obrót finansowy opiera się w dużej mierze na stosunkach umownych między jego uczestnikami. Szybkość, bezpieczeństwo i efektywność obrotu wymaga stworzenia zarówno funkcjonalnych rozwiązań organizacyjnych jak również zagwarantowania pewności prawa w zakresie wzajemnych praw i obowiązków stron w transgranicznym transferze środków pieniężnych lub instrumentów finansowych. Sposobem eliminacji wątpliwości, z jakim obszarem powiązana jest międzynarodowa transakcja finansowa, jest w pierwszej kolejności zastosowanie wyboru prawa jako naturalnego łącznika dla stosunków umownych. Jednakże racjonalizacja obrotu międzynarodowego oraz konieczność zapewnienia jego płynności i szybkości wymagały stworzenia dodatkowych rozwiązań infrastrukturalnych w postaci systemów, w których dochodzi do zawarcia i wykonania umowy prowadzącej do transgranicznego przeniesienia lub rozliczenia transakcji instrumentami finansowymi, lub dokonania transferu środków pieniężnych. Rozwiązania w postaci systemów transakcyjnych i rozliczeniowych nie tylko pozwalają na eliminację stanu niepewności prawa, ale również minimalizują ryzyko towarzyszące obrotowi, umożliwiając tym samym integrację w jednym miejscu stosunków obrotu na międzynarodowym rynku finansowym.

Literatura

- Glicz M., *Przepisy wymuszające swoją właściwość w międzynarodowym obrocie papierami wartościowymi*, GSP 2014, t. 36.
- Glicz M. [w:] *System prawa handlowego*, t. 4, *Prawo instrumentów finansowych*, red. M. Stec, Warszawa 2016.
- Jagielska M. [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20B, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015.
- Mataczyński M., *Prawo właściwe dla odpowiedzialności odszkodowawczej za naruszenie obowiązków nabywców znacznych pakietów akcji i inne delikty prawa rynku kapitałowego* [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczobut, Warszawa 2013.
- Stańczyk A., *Bankowa obsługa transakcji handlu zagranicznego* [w:] *Rozliczenia w praktyce handlu zagranicznego*, red. D. Marciniak-Neider, Warszawa 2017.
- System prawa handlowego*, t. 5, *Prawo instrumentów finansowych*, red. M. Stec, Warszawa 2016.
- Świerczyński M. [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014 r.

²² Zob. M.A. Zachariasiewicz [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20B, red. M. Pazdan, s. 239.

Wowerka A. [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014.

Zachariasiewicz M.A. [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20B, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015.

Streszczenie

Marcin Glicz

Wybrane zagadnienia kolizyjnoprawne funkcjonowania międzynarodowych systemów transakcyjnych i rozliczeniowych

Artykuł prezentuje rozważania kolizyjnoprawne dotyczące systemów transakcyjnych i systemów płatności. Podstawowym sposobem wskazania prawa właściwego dla tych systemów jest wybór prawa. Złożoność faktyczna funkcjonowania systemów przyczynia się do powstawania problemów kwalifikacyjnych w zakresie wyjaśniania pojęć stanowiących elementy norm kolizyjnych, co utrudnia ustalenie prawa właściwego.

Słowa kluczowe: wielostronne systemy; systemy rozliczeniowe; prawo właściwe.

Summary

Marcin Glicz

Selected Conflict of Law Issues in the Functioning of International Transaction and Clearing Systems

The article sets out some reflections on the conflict of laws related to transaction and clearing systems. The primary method of identifying the applicable laws is the choice of law. The complexity of the functioning of the systems may raise the qualification problems related to the terms contained in the conflict of laws norms and make it difficult to identify the applicable law.

Keywords: multilateral trading systems; clearing systems; conflict of laws.